

TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN AĞIZLARI VE ETNİK YAPI: ÇUKUROVA AĞIZLARI ÖRNEĞİ

Faruk YILDIRIM*

0. Giriş

Bir dilbilim terimi olarak ağız, *bir dilin veya bu dilin bir lehçesinin sınırları içinde, belli bölge veya bölgelerde, belli topluluklar tarafından kullanılan; bağlı olduğu dil veya lehçeden ses, yapı, anlam ve kimi zaman da söz dizimi bakımından birtakım farklılıklar gösteren konuşma biçimi* şeklinde tanımlanabilir.¹ Ağızların oluşumunda fizikî coğrafya, siyasî coğrafya, eğitim, ekonomi, göçler, tarih ve etnik yapı gibi unsurlar önemli rol oynar.² Bu bağlamda, ağız bilimi çalışmalarında, dil verileri incelenirken, yukarıda sayılan alanlar dikkate alınır. Bu çalışmada dikkatimizi tarih ve etnik yapıya yönelteceğiz.

Ağız araştırmalarında dikkate alınması gereken değişkenlerin başında, o ağız konuşanların mensup bulunduğu etnik gruplar gelir. Çünkü etnik gruplar, ağızları doğuran, geliştiren ve değiştiren sosyal birliklerdir. Ancak, etnik gruplar, tıpkı diğer sosyal birlikler gibi, hem iç hem de dış etkilerle sürekli olarak değişirler. Bu durumda, etnik grup terimini tanımlamak gerekir ki yapılacak her tanım kısmen eksik olacaktır. Çünkü genel olarak bu terim, bir grubun dili, dini, mezhebi, hayat tarzı, sosyal örgütlenmeleri, diğer kültürel özellikleri, başka grupları ve kendilerini nasıl tanımladıkları, başka grupların onları nasıl algıladığı gibi bir dizi değişkeni beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, etnik grup terimini, tarihin belli dönemlerinde, belli şartlar altında ortaya çıkan, çeşitli açılardan kendilerini farklı bir kimlikle ifade eden veya çevredeki diğer kişi ve gruplar veyahut kaynaklar tarafından farklı bir kimlikle adlandırılan grup anlamında kullanacağız ve yalnızca ana dili olarak Türkçe konuşan grupları ele alacağız. Araştırma bölgesine XIX. yüzyılda gelmiş bulunan ve Türkçe konuşan Kırım Tatarları, Nogaylar, Balkan, Girit ve Kafkasya göçmenleri ile iki dilli grupları söz konusu etmeyeceğiz. Ayrıca Anadolu'nun çeşitli yörelerinden bölgeye XX. yüzyılda gelen gruplara da değinmeyeceğiz.

Etnik gruplar, başka gruplarla etkileşen birliklerdir. Etnik gruplar arasındaki bu etkileşimler dil alanını da kapsar. Buna bağlı olarak ağızlar da, tarih içinde türlü

* Yard. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi.

¹ Krş. (Aksan 1979:142), (Chambers 1980:5), (Gemalmaz 1988:149), (Hatiboğlu 1982:11-12), (Korkmaz, 1992:4), (Petyt 1980:11 vd.), (Topaloğlu 1989:21; 81), (Vardar, 1998:16).

² Bk. (Allen and Linn 1986), (Chambers 1980), (Gemalmaz 1988), (McDavid 1979), (Petyt 1980).

değişimler geçirir: Etkileşimde olduğu başka dil birlikleri içinde eriyebilir, onları kendi içinde eritebilir, onlara benzeyebilir veya onları kendine benzetebilir. Bu durumda yeni ağızlar da ortaya çıkabilir. Söz konusu etkileşmelerin yön ve sonuçlarının burada söylenenlerden daha karmaşık olabileceği de kolayca tahmin edilebilir.

Bütün bu etkileşme ve değişimlere rağmen, ağızlarda etnik yapıyla ilgili olarak ipucu niteliğinde pek çok yapı, ses ve anlam bulunur. Ağızlar, etnik yapı ve yerleşim tarihinin ortaya çıkarılmasına yarayacak geniş bir malzeme içerdikleri için, ağız araştırmaları, yalnız dil bilimi için değil, tarih ve etnoloji için de büyük önem taşır. Etnolojik ve tarihî veriler de ağız araştırmalarına kolaylık ve katkı sağlar. Bu bağlamda ağız araştırmaları ile etnoloji ve yerleşim tarihi araştırmaları birbirleriyle işbirliği içinde yürütülmelidir.

1. Oğuzlar ve Anadolu

Anadolu, daha IX. yüzyıldan başlayarak (XI. yüzyıl değil!)³ Türk gruplarının yaşamaya başladığı, XI. yüzyıldan itibaren sürekli göç alan, buna bağlı olarak da yer yer lehçe tabakalaşmalarının yaşandığı bir bölgedir. Bu bölgeye gelen Türklerin büyük çoğunluğu Oğuzlara mensup olmakla birlikte, aralarında Oğuzlar dışında bazı Türklerin de bulunduğu, Anadolu Türkçesinin oluşum ve gelişimine bu unsurların birçok tesirinin olduğu bilinen bir gerçektir (Korkmaz 1971: 21). Ancak bu çalışmada yalnızca Oğuzlar üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Türk topluluklarının göç yollarında ve bu bölgede (Anadolu'da) temas ettiği dillerin, hem Türkiye Türkçesi yazı dilinin hem de ağızların gelişmesine katkı ve etkilerinin bulunduğunu burada vurgulamakta yarar vardır.⁴

Adlarına ilk olarak Türkçenin ilk yazılı belgelerinden olan ve VII. yüzyılda yazılmış bulunan Barlık Yazıtı'nda (Orkun 1987: 471) rastladığımız Oğuzlar, X. yüzyılda Hazar Denizi'nden Seyhun ırmağı yatağında bulunan Fârâb ve İsficâb yörelerine kadar olan bölgeyle bu ırmağın kuzeyindeki bozkırlarda yaşarken (Sümer 1980: 33), XI. yüzyıldan itibaren büyük gruplar halinde Anadolu'ya gelip burada egemenlik kurmuşlardır. Oğuzların bu yüzyılda yirmi dört boydan meydana geldikleri bilinmektedir (Sümer 1980: 203). Kâşgarlı Mahmud, bu boyların yirmi ikisini gösteren bir liste vermiştir (Atalay 1940: 55-58). Daha sonra Reşidüddin tarafından yirmi dört boyun listesi verilmiş; bu liste, Hamdullah-i Müstevfî, Yazıcıoğlu, Neşrî ve Ebu'l-Gâzî tarafından da aktarılmıştır (Sümer 1980: 203). Bu listelere göre, yirmi dört Oğuz boyu iki temel kola ayrılmıştır: Boz-Oklar ve Üç-

³ Meselâ Çukurova'da ilk Türk yerleşmeleri Abbasiler döneminde gerçekleşmiştir. Orta Asya'dan getirilip bölgeye yerleştirilen Türklerin oldukça güçlü oldukları anlaşılmaktadır: Amaçur, Bilgeçur, Burduoğlu Rüstem, Toğanoğlu Ahmed, Yazmaz, Kayoğlu Ahmed gibi adlar taşıyan Türkmen beyleri kendi adlarına para bastırmiş; emir, melik hatta sultan ünvanına sahip olmuşlardır (Sümer 1964:3). Ener (1993: 117) Arap tarihçi İbnü'l-Fakih'in Kitâbü'l-Buldan adlı eserine dayanarak, bölgenin bu devirde Horasanlı Türklerle ikinci bir vatan olduğunu belirtmektedir.

⁴ Bu durumun tam tersine, Türkçenin de temas ettiği dillere çeşitli yönlerden etki ve katkıları olmuştur. Bu karşılıklı etkiler için burada verilemeyecek kadar uzun bir araştırma listesinden söz etmek mümkündür. Dil ilişkileri, bugün dilbilimin dolayısıyla Türk dilbiliminin temel araştırma konuları arasına girmiştir.

Oklar⁵. Boz-Oklar ve Üç-Oklar kendi aralarında üçer kola, bu kollar da dörder boya ayrılmıştır. Söz konusu listelere göre, 24 Oğuz boyu şöyledir (Sümer 1980):

- I. BOZ-OKLAR
 - A. Gün-Han Oğulları
 1. Kayı
 2. Bayat
 3. Alka Evli
 4. Kara Evli
 - B. Ay- Han Oğulları
 1. Yazır
 2. Döğer
 3. Dodurga
 4. Yaparlı
 - C. Yıldız- Han Oğulları
 1. Avşar
 2. Kızık
 3. Beğdili
 4. Karkın
- II. ÜÇ-OKLAR
 - A. Gök-Han Oğulları
 1. Bayındır
 2. Peçenek
 3. Çavuldur
 4. Çepni
 - B. Dağ-Han Oğulları
 1. Salur
 2. Eymür
 3. Ala Yuntlu
 4. Yüreğir
 - C. Yıldız- Han Oğulları
 1. İğdir
 2. Büğdüz
 3. Yıva
 4. Kınık

Anadolu'da yukarıda listesi verilen yirmi dört Oğuz boyunun, Alka Evli hariç olmak üzere, yirmi üçüne ait yer adları bulunmaktadır. En fazla yer adına sahip boylar, sırasıyla Kayı, Avşar, Kınık, Eymür, Karkın, Bayındır ve Salur'dur (Sümer 1980: 212). Bu durumdan yola çıkan Zeynep Korkmaz, Kınık, Avşar ve Salurların yerleştiği yerleri dikkate alarak, bu boylara ait dil özelliklerini tespit etmiştir (Korkmaz 1971: 25-32)⁶. Gülensoy (1988: 126-129), Korkmaz'ın ortaya koyduğu

⁵ Kemal Eraslan (1988: 8), Boz-Ok ve Üç-Ok kol adlarını sırasıyla "Töz/Tös-ok" ve "Uç-ok" şeklinde düşünmeyi Oğuz boylarının teşkilât yapısına daha uygun bulmaktadır.

⁶ Zeynep Korkmaz, daha önceki bir çalışmasında da (1956: XIL-XLII) Türkmen ve Yörük ağız özelliklerini vermiş, Kayı ve Kınıkların Yörük, Avşar ve Çepnilerin ise Türkmen karakteri gösterdiğini belirtmiştir.

özelliklerin Kütahya ve yöresi ağızlarında görülenlerini ortaya koymuştur.

2. Oğuzlar ve Çukurova⁷

XII. yüzyılda, Çukurova'nın güneyinde -Halep bölgesinde- 1071'de bölgeyi istilâ eden "Nâvekiyye" Türkmenleri yaşamaktaydı. Onların önemli bir kolu olan ve Yıva boyuna mensup bulunan Yaruklular ise Tell-Bâşir'de yaşamaktaydılar. Halep Türkmenleri, XIII. yüzyıl başlarında Duduoğlu ve Kenger adlı iki beyin idaresindeydi (Sümer, 1964: 5-8). Faruk Sümer (1964: 8), Memlûk Sultanı Baybars zamanında (1260-1277), sayıları 40.000'den fazla olan Türkmenlerin Antakya'dan Gazze'ye kadar olan bölgeyi yurt tuttuğunu, beylerine dirlikler verildiğini; bunların daha sonra Şam Türkmenleri adını aldıklarını belirtmektedir. Şam Türkmenleri XIII-XV. yüzyıllarda Dulkadirli beyliğini kurup Maraş bölgesinin iskânına, Çukurova'nın fethine ve iskânına katılmışlardır. Yozgat, Sivas, Antep, Hatay, Malatya, Urfa bölgelerine de yerleşmiş olan Şam Türkmenlerinin bazı kolları, Akkoyunlu faaliyetleriyle Safevî devletinin kuruluşuna da katılmışlardır. Aynı Türkmenlerin XVII ve XIX. yüzyıllarda Orta ve Batı Anadolu'daki son yerleşme faaliyetlerine de katıldığı yine Sümer (1964: 8-9) tarafından bildirilmektedir

Çukurova'nın tümüyle Türk egemenliğine girişi, iki Türkmen grubu eliyle, XIV. yüzyılda gerçekleşmiştir: 1375 yılında bölge Memlûklular tarafından ele geçirilmiş; Adana-Tarsus bölgesi *Yüreğir* boyundan olan Ramazanoğulları tarafından, Payas, Dört Yol, Erzin bölgesi Özeroğulları tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Çukurova'nın bir Türk yurdu hâline geldiği bu dönemde, özellikle yönetici ailelerin de (Ramazanoğulları ve Özeroğulları) mensup bulunduğu Üç-Oklu Oğuz boyları bölgeye gelmişlerdir. Bölgede Çavundur boyu dışında diğer Üç-Oklu boyların tamamına ait teşekküllere rastlandığını bildiren Sümer'e (1980) göre bölgede nüfusu kalabalık olan Üç-Oklu boylar; *Yüreğir, Kınık, Bayındır, Salur ve Eymir*'dir. Boz-Oklu boylar ise bölgenin doğusunda, Haruniye (Düziçi) ve Kadirli bölgesinde, Dulkadirli'lara bağlı bulunmaktaydılar. Doğu Çukurova'da bulunan Boz-Okklar arasında *Bayat, Avşar ve Bey-Dili* boyları önemli bir nüfusa sahipti (Yinanç, 1989: 7-8).

Bölge 1517 yılında Osmanlı egemenliğine girmiş fakat Ramazanoğulları 1608'e kadar İstanbul adına bölgeyi yönetmeye devam etmiştir. Çukurova'da on altıncı yüzyılda iki büyük topluluk görülmektedir: bölgeyi fetheden Ramazanlılar ve Dulkadirli'ler. Bu konuda Cengiz Orhonlu şunları yazmaktadır: "*Dulkadirli ulusu geniş bir sahaya yayılmıştı. Maraş ve Elbistan'dan başka Kars (Kadirli) ve Kozan bölgelerinde ve kuzeyde Bozok ve Sivas bölgelerinde yurt tutmuşlardı. (...) Üç-ok'lu kolundan olan Ramazanlı ulusu ise, Iskenderun'dan Alâiye kazası dahiline kadar yayılmışlar ve toplu olarak yurt tutmuşlardı*" (Orhonlu 1987: 16-17).

Tapu Tahrir Defterlerine göre, XVI. yüzyılda, Çukurova'nın araştırma bölgemizde yer alan kısmı üç sancağa bölünmüş durumdadır: *Adana, Sis, Kars-ı*

⁷ Çukurova; Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz bölgesinde yer alan, toprakları Adana, İçel, Osmaniye, Hatay illerine yayılmış bulunan ve tarihte Klikya olarak adlandırılan ovanın genel adıdır. Bu çalışmada Çukurova adı, söz konusu ovanın yalnız Adana ve Osmaniye illeri kısmını ifade etmektedir.

Zülkadriye. Bu sancakların anılan yüzyıldaki durumu şöyledir:

Adana Sancağının nahiyeleri Adana, Yüreğir, Saruçam, Dünderlu ve Bulgarlu, Hacılı, Karaisalı, Berendi, Ayas ve Kınık'tır (Sümer 1964: 27). Bu nahiyelerden en kalabalık olanı Saruçam, en çok cemaat barındıranı ise Yüreğir'dir. XVI. yüzyılda Adana sancağında bulunan tüm nahiyelerin adları bugün de köy veya yöre adı olarak yaşamaktadır⁸.

Bu yüzyılda *Adana* sancağında yaşayan Türkmenlerin başında *Yüreğirler* ve *Kınıklar* bulunmaktadır. *Yüreğirler*, Ramazanoğulları'nın boyu olup başlıca kışlak yerleri Seyhan ile Ceyhan ırmakları arasındaki bölgedir (Sümer 1964: 23). Söz konusu bölge günümüzde de aynı adla (Yüreğir) anılmaktadır. *Kınıklar* ise, XVI. yüzyılda bugünkü Ceyhan ile Osmaniyeye şehirleri arasındaki bölgeyi yurt tutmuşlardır. Kınık, XIX. yüzyılın ortalarına kadar kaza adı olarak yaşamıştır (Sümer 1964: 24). XVI. yüzyılda Adana sancağında yaşayan en büyük teşekküllerden biri olan *Varsaklar*⁹, Sümer'e (1964: 27-29) göre *Bayındır*, *Salur* ve *İğdir*'den çıkmıştır; *Karaisalı* teşekkülü de *Salur* boyundan çıkmış olabilir.

Sis (Kozan) sancağında XVI. yüzyılda 102 cemaat yaşamakta, bu cemaatler Savcı-Hacılı, Eğlen-oğlu, Avşar, Kavurgalı ve Ayrı-Damlu teşekküllerine mensup bulunmaktadır (Halaçoğlu 1979:835 vd.). Bu teşekküller, "Boz-Oklu Dulkadırlı ulusuna mensup gibi" (Sümer 1964:30) görünmektedirler.

XVI. yüzyılda *Kars* (Kadirli) sancağı sekiz nahiyeden oluşmaktadır: Kars, Karamanlı Yakası, Savrun, Sunbas, Çokak, Mekelkin, Andırın ve Geben. Bu sancakta 400'den fazla cemaat barınmaktadır. Bu Cemaatler, *Dulkadırlı* elinin Kavurgalı, Zâkirlî, Karamanlı, Varsak, Salmanlu, Demircilü, Keçilik gibi teşekküllerine bağlıdır (Sümer 1980: 176).

Çukurovanın XVII.-XVIII. yüzyıllardaki etnik yapısı ile ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Evliya Çelebi, Lukas¹⁰ gibi seyyahların verdiği bilgilerle bazı arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre XVII.-XVIII. yüzyıllarda Celâlî isyanları nedeniyle bölge boşalmış, birkaç büyük merkez (Adana, Tarsus, Sis) dışında yerleşim birimi neredeyse kalmamıştır. Meselâ Adana sancağında XVI. yüzyılda 129 kırsal yerleşim birimi varken 1766'da 23 köy kalmıştır (Soysal 1995: 10). 1718/1719 yılından kalma bir fermanda ise, Kars ve Sis sancaklarında boş ve harabe köylerden söz edilmektedir (Altunay 1989: 163). Ancak 1690 yılından kalma bir belgeye göre, Adana eyaletiyle Kars-ı Zülkadriye'de oturan bazı cemaatler vardır: Kozanoğlu,

⁸ Adana il ve şehir adı. Yüreğir ilçe ve ova adı. Saruçam yöre, köy ve akarsu adı. Dünder köy ve yöre adı. Bulgar dağı adı. Hacılı köy ve yöre adı. Karaisalı ilçe ve şehir adı. Ayas ise, Yumurtalık ilçesinin eski adı olarak yaşamaktadır. Kınık'la ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir. Berendi ise dağı adı olarak Çukurovalılarca kullanılmaktadır.

⁹ XVI. yüzyılda, biri Çukurova'nın batısında diğeri doğusunda yaşayan iki büyük Varsak (Farsak) teşekkülü vardır. Bugün batıdakiler bu adı unutmuş görünüyor. Doğuda yaşayan ve kaynaklarda Dulkadırlı cemaatleri arsında gösterilen Varsaklar ise bugün, biri Kozan, Feke, Saimbeyli bölgesinde, diğeri Düziçi bölgesinde olmak üzere iki büyük küme oluştururlar ki bunlar boy adlarını bugün dahi muhafaza etmektedirler.

¹⁰ Bu Avrupalı seyyahın Paris Bibliotek National'da "Voyage en Asie Mineure" adlı eserinde bölgemizin XVIII. yüzyıl başlarındaki durumu hakkında bilgiler verdiğini Ener (1993: 180)'den öğrenmekteyiz. Biz bu eseri görmedik.

Varsak, Bozdoğan, Dümndarlı... (Altunay 1989: 88-89).

Osmanlı imparatorluğu, 1691-1696 yıllarında boş bulunan bölgelere konar göçer aşiretleri yerleştirmek için teşebbüse geçtiyse de başarılı olamamıştır. Bu teşebbüs esnasında Ayas, Berendi ve Kınık kazalarına Dulkadirli oymaklarından 20'si, 1303 hane olarak iskân edildiyse de kısa bir süre sonra iskân yerlerinden kaçmışlardır (Orhonlu 1987: 78-80). Lekvanik aşiretinin Akbaş kolu, aynı yıllarda Rakka'ya iskân edilmişken burayı bırakarak Anavarza kalesi civarına gelmiş ve bu bölgeyi ahalinin elinden zorla almış, 1699'da buradan tekrar Rakka'ya nakledilmişlerdir (Orhonlu 1987: 81). Aynı aşiretin 1715 yılında Anavarza civarına gelmesine izin verilmiştir (Halaçoğlu 1991:61). Sözü edilen bölgede, bugün de aynı aşiret yerleşik durumdadır. 1693'te Çukurova'yı kışlak olarak kullanan Avşarlar yaylak yerleri olan Pınarbaşı civarına iskân edilmek istenmiş ancak başarılı olunamamış, 1728'de yeniden aynı yönde bir karar alınmıştır (Orhonlu 1987: 108). 1705 yılında İfraz-ı Zülkadriye cemaatlerinden 24'ü Kurd-Kulağı derbendine iskân edilip derbendci kaydedilmiştir (Halaçoğlu 1991: 62). 1691'de Kınık bölgesine yerleştirildiği halde buradan kaçıp etrafa dağılan Cerid ve başka oymaklar 1712'de tekrar aynı yerlere iskân edilmişlerdir (Halaçoğlu 1991: 133). 1724'te tıpkı Ceridler gibi Kınık'a yerleştirildiği halde kaçıp şekavete başlayan Tâcirli (Tecirli) cemaatinin de Anavarza civarına iskânları emredilmiş (Halaçoğlu 1991: 133), 1727'de Sarıçam, Yörük oymaklarının büyük kısmı için dâimî iskân bölgesi olarak belirlenmiştir (Orhonlu 1987: 109). Bu yıllara ait arşiv belgelerinde, Çukurova bölgesindeki aşiretlerden Avşar, Cerit, Bozdoğan, Tacirli, Mamalu, Hacılar, Karahacılı, Kırıntılı ve Karalar gibi aşiretlerin adlarına rastlanmaktadır.

1766 yılında bölgeyi gezen Niebuhr'un listesinde yer alan oymaklar arasında Kunuk, Avşar, Cerid, Lek, Akçakoyunlu, Kızık, Dede Karkın, Bayındırlı, Barak, Ulaşlı gibi adlara rastlanmaktadır (Sümer 1980: 626-627) ve bunların bir kısmı daha sonra Çukurova'ya yerleşmiştir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Çukurova büyük ölçüde Yörük Türkmen oymaklarının kışlak yurdu durumundadır. Tarım faaliyetleri yok denecek kadar azdır ve yerleşik hayat birkaç şehir ve kasabanın dışında hemen hemen yok olmuş durumdadır. XIX. yüzyılın ilk yarısında bölgeye gelen batılı gezginler de Çukurova'nın harap ve boş olduğunu bildirirler. Ancak aynı gezginler, bölgede çeşitli Türk oymaklarının kışlamakta ve bölgenin yüksek kesimlerinde (eşik alanlar ve dağlar) çeşitli güçlü ailelerin hüküm sürmekte olduğunu da kaydederler.¹¹ Söz konusu güçlü aileler 1865'e kadar varlıklarını sürdürmüşler ve başka batılı gezginlerin eserlerinde de anılmışlardır. Bu ailelerden başlıcaları şunlardır: *Kozanoğulları*, *Güveloğulları*, *Kerimoğulları*¹², *Karsantioğulları*, *Menemencioğulları*¹³, *Küçükaliogulları*.

¹¹ Meselâ batılı gezginlerden Russegger, Kassan Oğlu (Kozanoğlu), Karstan Oğlu (Karsantioğlu) gibi güçlü ailelerden söz etmektedir (1843: 526-542).

¹² Bozdoğanların boybeyi ailesi.

¹³ F. Sümer'e (1994.: 231) göre Bozdoğanların bir kolu olan büyük aşirettir. Menemencioğlu Ahmed Bey tarafından 1861 tarafından yazılan ve 1997'de Yılmaz Kurt tarafından Menemencioğulları Tarihi adıyla yayımlanan esere göre, bu aşiretin mensupları Selçukluların kurucusu Süleyman Şah

1865-66 yıllarında Derviş Paşa ve Cevdet Paşa'nın yönetiminde teşkil edilen ordu ve bu ordunun yaptığı reformlara Fırka-i İslâhiye denmektedir. Fırka-i İslâhiye'nin Çukurova yöresinde iskâna tâbi tuttuğu aşiretlerle daha önce yerleşik düzende olan ve bu hareketle denetim altına alınan oymaklar şunlardır: *Avşar, Farsak (Varsak), Bozdoğan, Cerit, Tecirli, Sirkıntılı, Ulaşlı, Kırıntılı, Lek, Kırıntılı, Tatarlı, Yağbasan, Akçakoyunlu...* Bu oymakların tamamının Dulkadirli ulusuna mensup oldukları, Dulkadirli'lerin de Boz-Ok koluna dayandığı gözden kaçırılmamalıdır.¹⁴ Söz konusu oymaklar içinde dikkatimizi yöneltmemiz gereken en önemli grup Avşarlardır. Çünkü Avşarlar bugün bile boy adlarını ve kısmen de olsa teşkilât yapılarını koruyan bir Oğuz boyudur. Bu boy, Anadolu'nun fetih ve iskânında önemli rol oynamıştır. Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı üzere Boz-Ok koluna mensup olan Avşarlar, Çukurova bölgesinin tarihinde de önemli bir yere sahiptir. XIV. ve XV. yüzyıllarda Kuzey Suriye, Antakya ve Antep bölgelerinde Avşarlara mensup olan Köpekoğulları, Gündüzoğulları ve Kutbeğioğulları gibi oldukça güçlü aileler hüküm sürmekteydi (Sümer 1980: 264 vd.). XVI. yüzyılda Sis (Kozan) bölgesindeki cemaatlerin önemli bir kısmının Avşar teşekkülü olduğu (Halaçoğlu 1979: 835) ve bunların, bölgenin iskânındaki önemli rolleri (Sümer 1953a: 464) bilinmektedir¹⁵. Aynı yüzyılda Kars (Kadirli) sancağında da Avşarlar yaşamaktadır (Sümer 1980: 276). XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Çukurova'da kışlayıp Uzunyayla'da yazlayan Avşarlar "Halep Türkmeni Avşarları"nın torunlarıdır (Sümer 1980: 278). Bu Avşar grubu, XVIII. yüzyıldan itibaren asıl kışlak yurtları olan Halep bölgesini bırakıp Çukurova'da kışlamaya başlamıştır. Devlet, Recebli Avşarı adıyla anılan bu Avşarların Rakka'ya sürülmesi için 1703 ve 1712'de karar almış fakat bu kararı uygulamada başarılı olamayınca 1730'da Zamantı bölgesine yerleşmelerine razı olmuştur (Sümer 1980: 278). XIX. yüzyılda bölgedeki Avşarlar çok güçlenmiş, yazları Kayseri-Elbistan-Malatya yolunu kontrol altında tutmaya başlamış ve yıllardır sürdürdükleri kovgun (baskın, yağma) hareketlerini artırmışlardır (Sümer 1980: 280). Fırka-i İslâhiye işte bu Avşarları 1865-1866 yıllarında zorunlu iskâna tâbi tutmuş ve Kayseri'nin Pınarbaşı, Sarız ve Tomarza bölgelerine yerleştirmiştir. Buna karşılık Çukurova'da kalan küçük Avşar grupları, daha sonra Kadirli, Kozan, Sumbas, Osmaniye, Ceyhan ve Düziçi ilçelerinin birçok köyüne yerleşmiştir. Bu arada Kayseri'ye yerleştirilenlerin bir kısmı da mevsimlik işçi olarak geldikleri Çukurova'da kalmıştır. Bugün, Çukurova'nın doğusunda halkı tamamıyla Avşar olan köyler vardır. Aynı bölgedeki birçok yerleşim biriminde ise değişen oranlarda Avşar nüfusu yaşamaktadır.

XIX. yüzyıl sonlarında Yüreğir ovasında ve bölgenin diğer yerlerinde hızlı bir Yörük yerleşmesi de yaşanmaya başlamıştır. Çukurova, bu dönemde yerleşen Yörük grupları için çok eski dönemlerden beri kışlak yurt konumundaydı. XIX. yüzyılda kışları Yüreğir ovasıyla Karataş-Yumurtalık bölgesinde geçiren başlıca oymaklar Karalar, Bozdoğan ve Karakayalı'dır (Soysal 1976: 41). Ali Rıza Yalçın'ın (1993b: 131) tespitlerine göre XX. yüzyılın ilk yarısında Yüreğir ovasındaki köylerde şu

ile birlikte, Horasan'dan gelerek Karaisalı çevresini yurt tuttıklarına inanmaktadırlar (s.4).

¹⁴ Bu oymaklarla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. (Yıldırım 1999a, 15-21).

¹⁵ Faruk Sümer (1980:277), bu Avşarların aynı bölgede XVIII. yüzyıldan itibaren görülen Halep Türkmeni Avşarı ile karıştırılmaması gerektiğini vurguluyor.

oymaklar yaşıyordu: Karalar, Karakoyunlu, Akçakoyunlu, Bozdoğanlı, Beydili, Sarıkeçili. Bölgedeki araştırmalarımızda Beydili adının hiç kullanılmadığını gördük. Yalın'da Beydili köyü olarak gösterilen köylerin çoğunda Karakayalı Yörükleri oturmaktadır ve bunlar Beydili adından habersizdirler. Soysal'a göre (1976: 53) 1890 yılında Yüreğir ovasında bulunan başlıca etnik gruplar şunlardır: Yerli Türkler, Yörükler, Nusayriler, Zenciler, Kırım Tatarları (1 köy), Şarklılar, Ermeniler. Günümüzde bu gruplardan Ermeniler ve Kırım Tatarları dışında hepsi Yüreğir ovasında yaşamaya devam etmektedir.

Özetle XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıl sonlarına kadar bölgedeki Oğuz yerleşmesinde görülen şudur: Dulkadirli ulusuna bağlı Boz-Oklar Çukurova'nın Yukarı ova adıyla anılan ve Ceyhan ırmağının doğu ve kuzeyinde yer alan bölgelerine, Ramazanlı ulusuna bağlı Üç-Oklar ise, Seyhan ile Ceyhan ırmaklarının arasında kalan bölgeyle Adana'nın batı ve kuzeyindeki topraklara yerleşmiştir. Bölgeye yerleşen Boz-Oklar çoklukla *Avşar*, *Bayat* ve *Beydili* boylarına; Üç-Oklar ise, *Yüreğir*, *Kınık*, *Bayındır*, *Salur*, *İğdir* ve *Eymir* boylarına mensuptur.

3. Çukurova Ağızları

Çukurova Ağızları –Adana ve Osmaniye İlleri- adlı çalışmamızda (Yıldırım1999a: 25-36), bölgenin ağız özelliklerini tespit etmiş, bunlardan bazılarının bölgenin tamamında, bazılarının ise belirli bölgelerde görüldüğünü göstermiştik. Bölgenin tamamında karşılaşılan ve söz konusu çalışmamızda dile getirdiğimiz (Yıldırım 1999a: 32-33) özelliklerden bazılarını buraya tekrar alıyoruz:

1. Kelime başındaki k-/ğ- meselesinde /ğ-/ tarafındadır.
2. Kelime başındaki k-/g- meselesinde genel olarak standart Türkiye Türkçesiyle paralellik göstermekle birlikte belirli bazı kelimelerde farklılaşır: kölge, künde “her gün”, geçi vb.
3. Kelime başındaki t-/d- meselesinde standart Türkiye Türkçesinden bazı farklılıklar gösterir: daş, duz, dut- fakat tolu “dolu”, tiken “diken” vs.
4. Kalınlık-incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumları, yer yer istisnalarla karşılaşılmakla birlikte sağlamdır.
5. Kapalı /e/ ve damaklı /ñ/ sesleri bölgenin tamamında işitilir.
6. Zamir kökenli çokluk birinci kişi eki –Iz, Yörük ağız adacıkları hariç, bölgenin tamamında, bütün çekimler için yerini –k / -k'ya bırakmıştır.
7. Bölgenin tamamında, istek kipinin çokluk birinci kişi çekimi işlektir¹⁶: gelek, gidek...
8. İlgi durumu eki, teklik ikinci kişi iyelik ekinden önce gelirken meydana gelen ñ>y değişmesine bölgenin tamamında rastlanır: babayñ “(senin) babanın”, eliyñ “(senin) elinin”...

Aynı çalışmada Çukurova ağızlarını Kuzeybatı Çukurova Ağızları, Merkez ağızları ve Doğu Çukurova ağızları olarak sınıflandırmış ve bunlardan ilk ikisinin üçüncüsüne nispetle birbirine daha yakın özellikleri olduğunu da göstermiştik (Yıldırım1999a: 25-36). Söz konusu çalışmada, Doğu Çukurova ağızlarının¹⁷

¹⁶ Emir kipinin çokluk birinci kişi çekimi de yaygın olarak kullanılır: gelemim, gidelim...

¹⁷ Bunlar, Doğu Çukurova'ya yerleşenlerin boy özelliklerine dikkate alınarak Boz-Ok (özellikle

araştırma sahasındaki diğer ağız bölgelerinden ayrılan özellikleri olarak şunları tespit etmiştik:

1. -miş ekli belirsiz geçmiş zamanın birinci kişilerinde -mıssım/-mıssık şekillerinin kullanılması: *gelmissim, gelmissik, bilmemissim, bilmemissik, almussım, almamıssıġk* vb.
2. /y/ ünsüzünden önce gelen geniş ünlüyle /y/'den sonra gelen dar ünlünün yer değiştirmesi: *şehit >şiyet, gelmeyip >gelmiyep, paşayımış >paşıyamış* vb.
3. -ik ekli geçmiş zamanın kullanılması: *gelik* "gelmiş, geldi," *ölük* "ölmüş," *gelmeyik* "gelmemiş" vb.
4. Gibi edatında /-b-/ > /-m-/ değişikliğinin olması: *gimi* < gibi
5. -ici ekli gelecek zaman ekinin kullanılması: *gelicim, geliciñ, gelicik* "geleceğiz" vb.
6. -İşIn/-UşUn zarf-fiil ekinin kullanılması: *gelişin, görüşün, oturuşun* vb.
7. -IncA/-UncA zarf fiilinin sonundaki geniş ünlünün darlaşması: *gelinci/ gelincik, görüncü/ görüncük, oturuncu/ oturuncuġk* vb.
8. İstek kipinin teklik birinci kişi çekiminin bulunması: *gelem, ölem, gelmeyem* vb.
9. -(i)raġ/--(i)rek karşılaştırma ekinin işlek olarak kullanılması: *gencirek* "daha genç," *ġısarak* "kısaca, daha kısa", *azıtraġ* "daha az" vb.
10. Birleşik çekimlerde "i-" fiilinin kendini koruması: *geldim idi, ölse idi, gelir isem* vb.)
11. "Kadar" edatının sonda /a/ türemesiyle *ġadara* olması.
12. "Eğer" edatının /ġ/ > /ñ/ değişmesiyle *eñer / eñere* olması
13. +çA ekinin +A yönelme durumu ekinden sonra gelerek sınırlandırma bildirmesi ve -AnAçA zarf-fiil ekinin kullanılması: *o zamanaca* "o zamana kadar," *āşamaça* "akşama kadar," *bizeçe* "bize kadar," *geleneçe* "gelinceye kadar," *öleneçe* "ölünceye kadar" (Yıldırım 1999a: 30-31; 306; 311-313):

Anılan çalışmada, Kuzeybatı¹⁸ Çukurova ağızlarının belirgin özelliklerini de aşağıdaki şekilde sıralamış ve bunların bu ağız bölgesini Orta Anadolu ağızlarına bağladığı göstermiştik (Yıldırım 1999a: 29; 311-313):

1. Ünlüyle biten fiil tabanlarına şimdiki zaman eki geldiğinde tabanın sonundaki ünlünün uzaması: *gelmēyom, atlāyoñ, yapamāyor* vb.
2. Dudak ünsüzlerinin yanında bulunan düz ünlülerin yuvarlaklaşması:

Avşar, Beydili ve Bayat boyları) ağızlarının özellikleri olarak anlaşılmalıdır.

¹⁸ Bu bölgeye yerleşenler Üç-Ok kolundandır: Karaisalı topluluğu Sümer (1964: 29)'e göre Salur boyuna, Karahacılı ve Menemenci aşiretleri yine Sümer (1994: 231)'e göre Bozdoğanlara bağlıdır. Bozdoğanlar ise muhtemelen İğdir boyuna mensuptur (Sümer, 1964: 78).

boba/bâba.

3. Standart Türkiye Türkçesinde görülmeyen katmerli birleşik çekimlerin ve ek-filinin birleşik çekimlerinin kullanılması: olur-umuşmuş, var-ıymışdı, iki yaşındaymışım vb.
4. /k/ ve /g/ ünsüzleri boğumlanma noktalarını geriye çekerken, bu ünsüzlerin yanındaki ince yuvarlak ünlülerin boğumlanma noktalarının da geriye kayması: *ğór-*, *ğül-*, *kóy/ kóğ* “köy,” *kúrek* vb.
5. Kelime içi ve sonunda /k/ > /ñ/ değişikliği: *yapdıñ*, *bañ-*, *çoñ*, *oñarı/yoñarı* vb.
6. Standart Türkiye Türkçesinde /e/li olan bazı kelimelerin /i/li olması: *vir-*, *gice*, *yi-*, *di-* vb.

Söz konusu çalışmamıza göre (Yıldırım 1999a: 29) merkez ağızlarının¹⁹ belirgin özelliklerinden bazıları şöyledir:

1. Şimdiki zamanın çokluk birinci kişisinde -yoruğ/-yuruñ ve bunların birinci ünlüsünün az çok daralmış şekilleri kullanılır. Aynı ekte /y/ ünsüzünün zayıfladığı ve düştüğü de görülür: *gidiyoruğ/gidiyuruñ*, *gidiyôruğ/ gidiyôruñ*, *gidiyuruğ/gidiyuruñ*, *gidi^yoruğ*, *gidiyôruñ*,
2. Şimdiki zaman ekinden önce gelen ünlü bazen yuvarlaklaşır (*gelüyrum*, *gelü^yúr* vs.).
3. Belirli bazı kelimelerde yer yer /e/ > /è/ değişmesi görülür (*gètir-*, *kès-*, *kèman* vs.).
4. Gelecek zaman çekimi diğer ağız gruplarından az çok farklıdır (*gelecem*, *gideciyik* vs.).²⁰

4. Kınık, Avşar, Salur boylarının dil özellikleri ve Çukurova ağızları

Bu bölümde, Zeynep Korkmaz (1971)'in *Kınık, Avşar* ve *Salur* boyu özelliği olarak ortaya koyduğu veriler ile Çukurova ağızlarına ait tarafımızdan ortaya konan (Yıldırım, 1999a) ve yukarıda kısaca özetlenen veriler karşılaştırılacaktır.

Zeynep Korkmaz (1971: 26)'ın tespit ettiği *Kınık* boyu özelliklerinden damak ñ'sinin olduğu gibi devam etmesi ve k- ve k- tonsuz damak seslerinin tonlularak > ğ- ve g-'ye dönmesi, bütün Çukurova ağızlarında görülürken (Yıldırım 1999a: 32), 4., 5., 6., 7., 9. ve 10. maddelerde gösterilenler Çukurova'nın hiçbir ağız bölgesinde görülmemiştir. 3. maddede verilen iç ve son seslerde k > ğ değişiminin olmaması, kısmen Doğu Çukurova, dolayısıyla Boz-Ok boyları ağızları

¹⁹ Merkez ağızları coğrafi olarak, tarihte Yüreğir ve Kınık boylarının yerleştiği bugün de Yüreğir adını koruyan ovada yer alır. dolayısıyla bu ağızların Üç-Ok boylarına dayandığı söylenebilir.

²⁰ Çukurova ağızlarındaki üç ağız bölgesinin ses ve şekil bilgisiyle ilgili olarak, bu yazıda dile getirilmeyen özellikleri için Yıldırım (1999a)'a bakılmalıdır.

için geçerli olabilir. Üç-Ok bölgesinde ise $ç > ħ$ değişmesine sıkça rastlanır (Yıldırım 1999a: 122).

Zeynep Korkmaz (1971: 26)'ın ortaya koyduğu *Avşar* boyuna ait ağız özelliklerinden $ç$ - ve k - tonsuz damak sesleri tonlularak $> ğ$ - ve g -'ye dönmesi; $-kına/-kine$ pekiştirme edatının çekimli fiiller yanında olduğu gibi devam etmesi; Çekimli fiillerde 1. şahıs ekinin $-m$ olması bütün Çukurova ağızlarında görülmekteyken, 2., 3., 4., 6. ve 8. maddelerde gösterilen özellikler Çukurova'nın hiçbir ağız bölgesinde yoktur. Buna karşılık, $-iyor$ ekinin düzleşip diftonglaşarak $-ıy/iy$ ve $-ı:/-i:$ 'ye dönüşmesi, $-ışın/-ışın$ ve $-deyincik$, $alıncıħ$ gibi örneklerde görülen $-ıncık/-ıncık$ ²¹ zarf-fiillerinin çok kullanılması, gelecek zaman çekiminde $-ci:m$, $-ci:k$, $-ci:ñiz$ şekillerinin kullanılması yalnızca Doğu Çukurova (Boz-Ok boyları) ağızlarında karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım 1999a: 244; 301; 303; 261). 5. maddede verilen iç ve son seslerde $ç > ħ$ değişimi olması kısmen merkez ve Kuzeybatı Çukurova dolayısıyla Üçok boyları ağızları için geçerli olabilir (Yıldırım 1999a: 122). 4. maddede verilen $di-$, $vir-$, $yi-$ örneklerindeki Eski Türkçe $i-$ 'lerinin açılmadan sürmesi, yalnızca Kuzeybatı Çukurova ağızları için geçerlidir (Yıldırım 1999a: 86).

Zeynep Korkmaz (1971: 26) tarafından *Salur* boyuna ağız özelliği olarak belirlenen $ç > ħ$ değişimi merkez ve Kuzeybatı Çukurova ağızları için (Yıldırım 1999a: 122), g , k , $ğ$ damak ünsüzlerinin yanlarındaki ince yuvarlak ünlüyü kalınlaştırmaları yalnız Kuzeybatı Çukurova ağızları için (Yıldırım 1999a: 84-85); gelecek zamanda $-aca:m$, $-aca:ñ$, $-aca:ħ$, $-aca:ñiz$, $-aca:ħlar$, eklerinin kullanılması (Yıldırım 1999a: 254 vd.) ve 7. maddede gösterilen çekimli fiillerde 1. şah. teklik ekinin $-m$, çokluk ekinin $-k$ ve $ħ$ - olması tüm ağız bölgeleri için geçerlidir²² (Yıldırım 1999a: 312). Ancak, aynı maddede verilen *almıssım* ve *almıssiħ* örneklerindeki *-mıssım* ve *-mıssiħ* öğrenilen geçmiş zaman birinci kişi ekleri yalnız Doğu Çukurova ağızlarında görülür (Yıldırım 1999a: 215). 10. maddede gösterilen şimdiki zamanda $-yorur/-yörür$ şekillerinin kullanılması, yalnızca birkaç yerleşim biriminde görülmüştür (Yıldırım 1999a: 245). Aynı maddede yer alan $-ya/-ye$ şimdiki zaman eki yalnızca Doğu Çukurova ağızlarında mevcuttur (Yıldırım 1999a: 232; 236; 245; 247; 253).

5. Çukurova ve diğer Anadolu ağızları

Türkçenin ağızlarını sınıflandırma çalışmaları Kúnos ile başlar. Kowalski'nin Kúnos'a dayanarak yaptığı sınıflandırma (1931: 996) ve Caferoğlu (1946: 561-568)'nin yaptığı ilk sınıflandırmada Çukurova ağızlarına değinilmemiştir. Caferoğlu (1959: 239), Fundamenta'daki sınıflandırmasında Güneydoğu Anadolu ağızları içinde Antalya ve Gaziantep ile birlikte Adana'yı da sayar. Banguoğlu (1977: 133) yaptığı "sınırları belirsiz coğrafi bölgelere kabataslak" ağız tasnifinde Çukurova ağızlarına değinmez. Kral'ın 1980'de yaptığı tasnifte de Çukurova işlenmemiştir (Boeschoten 1991: 156).

²¹ Korkmaz (1971: 29)'da ek $-ıncak/incek$ şeklindedir.

²² Doğu Çukurova ağızlarında kalın tabanlara gelen çokluk birinci şahıs eki, çoklukla $-k$ şeklindedir.

Çukurova ağızları, Leylâ Karahan tarafından yapılan Anadolu ağızları sınıflandırmasında batı grubu ağızlarının VIII. grubunda yer almaktadır. Bu ağız bölgesinde “Tarsus (İçel), Ereğli (Konya), Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Darende, Akçadağ, Doğanşehir (Malatya) ağızları” bulunmaktadır (Karahan 1996:171). Grubun belirgin özellikleri arasında bulunan

1. “-ıncı/inci” zarf-fiil ekinin işlek olarak kullanılması, ve “-ıcı/-ici” gelecek zaman eki ile “-ık/-ik” geçmiş zaman ekinin kullanılması, yalnızca Doğu Çukurova ağızlarında görülür (Yıldırım 1999a: 301; 215; 219).
2. 7. maddede gösterilen “böyle, öyle” kelimelerinin “bêyle, êyle şeklinde” olması Çukurova ağızları için söz konusu değildir.²³
3. Diğer maddelerde gösterilen özelliklere yer yer tüm Çukurova ağızlarında rastlanmaktadır (bk. Karahan 1996: 171; Yıldırım 1999a: 311).

Leylâ Karahan’ın tasnifinde içinde Adana ağızlarının da yer aldığı ikinci alt grubun özellikleri arasında verilenler, daha çok Doğu Çukurova ağızlarında görülür. Yukarıda değerlendirilmeyen özelliklerden “-ışın/-ışın” zarf-fiilinin işlek oluşu, birleşik kipli bazı fiil çekimlerinin yazı dilinden farklı oluşu (getsiyedigim, gelsiyemiş) ve “-mış/-miş” ekinin çekimlerinde ses değişimleri görülmesi de Doğu Çukurova ağızlarına özgüdür (bk. Karahan 1996: 174; Yıldırım 1999a: 312).

Doğu Çukurova ağızlarında görülen bazı yapıların Anadolu ağızlarındaki dağılımlarına göz atıldığında, şunlarla karşılaşılmaktadır²⁴:

1. *-miş ekli belirsiz geçmiş zaman çekiminde -mıssım,-mıssın, -mıssık, -mıssınız, şekillerinin kullanılması*, Doğu Çukurova (Yıldırım 1999a: 215), Kahramanmaraş (Karahan 1996: 174), Sivas (Caferoğlu 1944: 14), Niğde (Caferoğlu 1943: 181) Nevşehir (Korkmaz 1977: 124) ve Kırşehir (Günşen 2000: 139)’de,
2. */y/ ünsüzünden önce gelen geniş ünlüyle /y/’den sonra gelen dar ünlünün yer değiştirmesi*, Doğu Çukurova (Yıldırım 1999b: 657-664), Kahramanmaraş (Karahan 1996: 174; Caferoğlu 1945: 175), ve Hatay (Özmen 1998: 548)’da,
3. *-ik ekli geçmiş zamanın kullanılması*, Doğu Çukurova (Yıldırım 1999a: 219), Kahramanmaraş (Karahan 1996: 173; Buran 1996: 15), Gaziantep (Aksoy 1945: 176; Buran 1996: 15), Hatay (Karahan 1996: 173; Miskioğlu 1992: 1), Antalya (Demir 1997: 73-74), Konya (Demir 1997: 73), Burdur (Demir 2000: 73)’da,
4. *-ici ekli gelecek zamanın kullanılması*, Doğu Çukurova (Yıldırım, 1999a, 215), Kahramanmaraş (Karahan 1996: 147), Gaziantep (Aksoy 1945: 160), Hatay, (Özmen 1998: 548) ve Kayseri (Özmen 1998: 548)’de,

²³ Birkaç yerleşim bölgesinde bu şekillere rastlanırsa da bütün Çukurova için karakteristik olan söyleyişler “ö:le” ve “bö:le”dir

²⁴ Bu bölümde, genel bir fikir oluşturmak amacıyla, örneklerin derlendiği yerlerin yalnızca il adlarını vermekle yetineceğiz.

5. *-İşIn/-UşUn zarf-fiil ekinin kullanılması*, Kahramanmaraş (Caferoğlu 1945: 134) Doğu Çukurova (Yıldırım 1999a: 215), Nevşehir (Korkmaz 1977: 152), Sivas (Räsänen 1933: 80), Kırşehir (Günşen 2000: 152), Malatya (Gülseren 2000: 205), Kastamonu (Kowalski 1938: 118), Kütahya (Gülensoy 1988: 114) ve Yozgat (Räsänen 1935: 87)'ta,
6. *-InCA/-UnCA zarf-fiilinin sonundaki geniş ünlünün darlaşması*, Doğu Çukurova (Yıldırım 1999a: 301), Kahramanmaraş (Karahan 1996: 135), Sivas (Caferoğlu, 1944: 86), Niğde (Caferoğlu, 1943: 181) Gaziantep (Aksoy 1945: 182), Malatya (Gülseren 2000: 205), Ordu (Demir 2001: 154; Caferoğlu 1946b: 75), Nevşehir (Korkmaz 1977: 154), Kırşehir (Günşen 2000: 152), Yozgat (Caferoğlu 1995: 139), Adıyaman (Karahan 1996: 135), Amasya (Karahan 1996: 135), Ankara (Caferoğlu 1995: 201), Çankırı (Karahan 1996: 135), Çorum (Yüce 1999:59; Karahan 1996: 135), Kastamonu (Karahan 1996: 135), Giresun (Karahan 1996: 135), Kayseri (Karahan 1996: 135), Samsun (Karahan 1996: 135), Sinop (Karahan 1996: 135), Tokat (Caferoğlu 1944: 147) ve Bartın (Karahan 1996: 135)'da,
7. *Birleşik çekimlerde "i-" fiilinin kendini koruması* (geldim idi, ölsem idi, gelir isem, gelirler idi vb.) Doğu Çukurova (Yıldırım 1999a: 275; 283; 285), Gaziantep (Aksoy 1945:170) ve Malatya (Gülseren 2000:190)'da,
8. *+çA ekinin +A yönelme durumu ekinden sonra gelerek sınırlandırma bildirmesi ve +AnAçA zarf-fiil ekinin kullanılması*: Doğu Çukurova (Yıldırım 1999a: 306), Gaziantep (Aksoy 1945: 183), Malatya (Gülseren 2000: 150), Kahramanmaraş (Caferoğlu 1945: 177), Kırşehir (Günşen 2000: 107), Nevşehir (Korkmaz 1977: 153), Erzurum (Olçay 1995: 73; Gemalmaz, 1995a: 342) ve Ordu (Yüce 1999: 113)'da

karşımıza çıkmaktadır.

6. Sonuçlar

Yukarıdaki bilgi ve karşılaştırmalar bizi şu sonuçlara götürmektedir:

1. Çukurova'nın etnik yapısı aşağı yukarı çözülmüştür, buna göre: ovanın Ceyhan ırmağının doğu ve kuzeyinde yer alan bölgelerinde çoğunluğu *Avşar*, *Bayat* ve *Beydili* boylarından olan ve tarihte Dulkadırlılara bağlı olarak yaşayan Boz-Oklar; Seyhan ile Ceyhan ırmaklarının arasında kalan bölgeyle Adana'nın batı ve kuzeyindeki kalan kısmına ise *Yüreğir*, *Kınık*, *Bayındır*, *Salur*, *İğdir* ve *Eymir* boylarına mensup olan ve tarihte Ramazanlılara bağlı olarak yaşayan Üç-Oklar yerleşmiştir.
2. Boz-Ok ve Üç-Ok yerleşimleri arasında coğrafi bir engel olmamasına rağmen ağız özellikleri bakımından büyük ölçüde farklılık vardır.
3. Anadolu'da Dulkadırlıların egemen olduğu Doğu Çukurova, Kahramanmaraş, Malatya, Gaziantep, Gemerek (Sivas), Çayıralan, Akdağmadeni (Yozgat) bölgeleriyle Boz-Okların yerleştiği bilinen Pınarbaşı, Sarız, Tomarza (Kayseri); Yozgat ile Hatay bölgelerinin ve "Dulkadırlı Ulusu"na bağlı

grupların yerleştiği komşu bölgelerin ağız özellikleri birtakım benzerlikler gösterir.

4. Doğu Çukurova ağızlarında bulunan şu özellikler, büyük ihtimalle *Boz-Ok* (*Avşar, Bayat ve Beydili*) boylarına aittir:
 - a. Öğrenilen geçmiş zamandaki -mİssİm/-mİssİk şekillerinin kullanılması
 - b. /y/ ünsüzünden önce gelen geniş ünlüyle /y/'den sonra gelen dar ünlünün yer değiştirmesi
 - c. -Ik geçmiş zaman ekinin kullanılması
 - ç. -ici ekli gelecek zaman ekinin kullanılması
 - d. -İşIn/-UşUn zarf-fiil ekinin kullanılması
 - e. -IncA/-UncA zarf-fiilinin sonundaki geniş ünlünün darlaşması
 - f. +AnAçA zarf-fiil ekinin kullanılması
 - g. Birleşik çekimlerde, *geldim idi, ölsem idi, gelir isem, gelirler idi* yapılarının kullanılması
5. Zeynep Korkmaz'ın, -İşIn/-UşUn ve -IncIk/-UncUk zarf-fiilleriyle gelecek zaman çekiminde -ci:m, -ci:ñ, -ci:k, -ci:ñiz²⁵ şekillerinin kullanılması ve -iyor ekinin düzleşip diftonglaşarak -ıy/-iy ve -ı:/-i:'ye dönüşmesi için *Avşar* özelliğidir yolundaki tespiti doğrulanmaktadır. Buna karşılık, öngördüğü diğer özellikler için, Çukurova ağızlarında bu çeşit tespitler yapmak mümkün görünmemektedir.
6. Anadolu ve Rumeli ağızlarının incelenme ve sınıflandırılmasında etnik yapı ve yerleşim tarihinin mutlaka dikkate alınması, buna karşılık ağızların oluşmasında etnik yapının tek belirleyici olmadığını gözden uzak tutulmaması gerekmektedir.

Kaynaklar

- AKSAN, Doğan (1979) *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, (2. Baskı) Ankara: TDK, Yayın no. 439.
- AKSOY, Ömer Asım (1945) *Gaziantep Ağızı I, Gramer (Fonetik- Morfoloji-Sintaks) Başka Diller ve Ağızlarla İlgiler Halk Ağızından Parçalar*, İstanbul: TDK, Yayın no. D.21.
- ALLEN, Harold B. and LINN, Michael D. [Ed.] (1986) *Dialect and Language Variation*, Orlando: Academic Press Inc.
- ATALAY, Besim (1940), *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi I*, Ankara: TDK.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1977) "Anadolu ve Rumeli Ağızları", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I: 132-134.
- BOESCHOTEN, Hendrik (1991) "Aspects of Language Variation", *Turkish Linguistics Today*, (Ed. Hendrik Boeschoten and Ludo Verhoeven), Leiden:

²⁵ Bu ek, araştırma bölgesinde, yukarıda da değinildiği üzere, -icim, -iciñ, -ici, -icik, -iciñiz, -iciler şeklinde kullanılmaktadır.

- E.J. Brill: 150-190.
- BURAN, Ahmet (1996) "-Ik Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı", **Ankara: TDAY-Belleten 1994**:11-18.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1942) *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağızları*, İstanbul: TDK yayın no.62.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1943) *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul: TDK.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1944) *Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul: TDK.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1945) *Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar (Malatya, Elazığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş Vilâyetleri Ağızları)*, İstanbul: TDK yayın no. 107.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1946a) *Anadolu İleri Ağızlarından Derlemeler (Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu, Zonguldak İleri Ağızları)*, (2. Baskı) Ankara: AKDITYK-TDK yayın no.591.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1946b) *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar (Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi Ağızları)*, İstanbul: B.Erenler Matbaası.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1995) *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler (Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Ankara Vilâyetleri ile Afşar, Saçıkartal ve Karakoyunlu Uruklarının Ağızları)* (2. Baskı) Ankara: AKDITYK-TDK yayın no.585.
- CHAMBERS, J. K. and TRUDGILL, Peter (1980) *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- DEMİR, Necati (2001) *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara: AKDITYK-TDK yayın no.788.
- DEMİR, Nurettin (1996) "Einige Merkmale yörükischer Dialekte", *Symbolae Turcologicae - Studies in Honour of Lars Johanson on his Sixtieth Birthday 8 March 1996*, (Ed. Árpád Berta, Bernt Brendemoen and Claus Schönig), Uppsala: 61-70.
- DEMİR, Nurettin (1997) "Die Vergangenheitsform auf -(y)ik in anatolischen Dialekte", *Historical and linguistic interaction between Inner-Asia and Europe. Proceeding of the 39th Permanent International Altaistic Conference (PIAC.) Szeged. Hungary: June 16-21,1996*, (Ed. Árpád Berta), Szeged: 65-79.
- ENER, Kasım (1993) *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış*, (9. Baskı), Adana:Hakan Ofset.
- ERASLAN, Kemal (1988) "Boz-ok ve Üç-ok Oğuz Kolu Adları Hakkında", **TDAY-Belleten 1986**: 5-8.
- GEMALMAZ Efrasiyap (1995b) *Erzurum İli Ağızları* 2. cilt, (2. baskı), Ankara: AKDITYK-TDK, yayın no. 589.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1988) "Ağızbilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler," **Türk Kültürü Araştırmaları 1988**: 149-159.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995a) *Erzurum İli Ağızları* 1. cilt, (2. baskı), Ankara: AKDITYK-TDK, yayın no. 588.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995a) *Erzurum İli Ağızları* 2. cilt, (2. baskı), Ankara: AKDITYK-TDK, yayın no. 589.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995c) *Erzurum İli Ağızları* 3 cilt, (2. baskı), Ankara:

- AKDITYK-TDK, yayın no. 590.
- GÜLENSOY, Tuncer (1988) *Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Ankara: AKDITYK-TDK yayın no. 536.
- GÜLSEREN, Cemil (2000) *Malatya İli Ağızları*, Ankara: AKDITYK-TDK yayın no.737.
- GÜNŞEN, Ahmet (2000) *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara: AKDITYK-TDK yayın no.745.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (1973) "Fırka-i İslâhiye ve Yapmış Olduğu İskân", *Tarih Dergisi*, 27: 1-20.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (1979) "Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sis (Kozan) Sancağı", *Tarih Dergisi*, 32: 819-1043.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (1991) *XVIII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Yapmış Olduğu İskân*, (İkinci Basım), Ankara: TTK yayın no. VII-92.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1982) *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, (4. Baskı), Ankara: A.Ü. DTCF.
- KARABORAN, H.Hilmi (1976) *Historisch-geographische Wandlungen der Kulturland schaft der oberen Çukurova von der Antike bis die 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts, unter besonderer Berücksichtigung der sozial-revolutionären Bewegungen des 16. und 17. Jahrhunderts sowie der Aktionen und Sozialreformen des Unternehments Fırka-i islahiye in den Jahren 1864-1866*, Heidelberg.
- KARAHAN, Leylâ (1996) *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, AKDITYK-TDK yayın no. 630.
- KORKMAZ, Zeynep (1956) *Güney-Batı Anadolu Ağızları, Fonetik*, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1971) "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu," *TDAY-Bulleten 1971*, 21-32.
- KORKMAZ, Zeynep (1976) "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar," *TDAY-Bulleten 1975-76*, 143-172.
- KORKMAZ, Zeynep (1992) *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK, Yayın no.575.
- KOWALSKI, Tadeusz (1931) "Osmanisch-Türkisch Dialekte", *Enzyklopädie des İslam*, IV: 991-1011.
- KOWALSKI, Tadeusz (1938) "Eine unbekannte gerunduale Kontruktion im Anatolisch-Türkischen," *Archiv Orientalni*, X/1-2:115-120
- KURT, Yılmaz (1990) "1572 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defterine Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *TTK Belleten*, LIV, 209: 179-211.
- KURT, Yılmaz [haz.] (1997) *Menemencioglu Ahmet Bey, Menemenciogulları Tarihi*, Ankara: Akçağ.
- McDAVID, Raven I. Jr (1979) *Dialect in Culture: Essays in General Dialectology*, Alabama: The University of Alabama Press.
- MİSKİOĞLU, Ahmet (1992) "Görülmeyen, Başkasından Duyulmayan (-ik'li) Geçmiş Zaman" *Türk Dili Dergisi*, 28:1-3.
- OLCAY, Selâhattin (1995) *Erzurum Ağzı, İnceleme-Derleme-Sözlük*, 2. basım, Ankara: AKDITYK-TDK yayın no.585.

- ORHONLU, Cengiz (1987) *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İşkânı*, İstanbul: Eren.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1987) *Eski Türk Yazutları*, Ankara: TDK yayın no. 529.
- ÖZMEN, Mehmet (1998) "-İcl/-UcU Ekinin Gelecek Zaman Eki Olarak Kullanılması Üzerine", *Bir Türk Dünyası Araştırmaları Kemal Eraslan Armağanı*, 9-10: 545-556.
- PETYT, K. M. (1980) *The Study of Dialect, An Introduction to Dialectology*, London: The Trinity Press.
- RÄSÄNEN, Martti (1933) *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien I, Sivas Vil.*, Helsinki: Societas Oriatalis Fennica.
- RÄSÄNEN, Martti (1935) *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien II, Yozgat Vil.*, Helsinki: Societas Oriatalis Fennica.
- RUSSEGER, J. (1843), *Reisen in Griechenland, Unterägypten im Nördlichen Syrien und Südöstlichen Kleinasien II*, Stuttgart.
- SOYSAL, Mustafa (1976) *Die Siedlungs und Landschaftsentwicklung der Çukurova, mit besonderer Berücksichtigung der Yüreğir-Ebene*, Erlangen: Erlangen Geograpische Arbeiten.
- SOYSAL, Mustafa (1995) "16. Yüzyıldan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar Adana İlinde Yerleşme ve Tarımsal Faaliyetlerin Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, X, fasikül 1: 1-16.
- SÜMER, Faruk (1950) "Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış," *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI, 1-4: 509-523.
- SÜMER, Faruk (1951) "Yıva Oğuz Boyuna Dâir," *Türkiyat Mecmuası*, X: 151-166.
- SÜMER, Faruk (1952) "Bayatlar," *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV, 4: 373-517.
- SÜMER, Faruk (1953a) "Avşarlara Dâir," *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul, 453-478.
- SÜMER, Faruk (1953b) "Döğörlere Dâir," *Türkiyat Mecmuası*, X: 139-158.
- SÜMER, Faruk (1953b) "Bozoklu Oğuz Boylarına Dâir," *DTCF Dergisi*, XI, 1: 65-103.
- SÜMER, Faruk (1953c) "Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler," *DTCF Dergisi*, X, 2-3-4: 317-344.
- SÜMER, Faruk (1960) "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?," *TTK Belleten*, XXIV: 567-594.
- SÜMER, Faruk (1964) "Çukurova Tarihi Üzerine Araştırmalar," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I, 1: 1-108.
- SÜMER, Faruk (1980) *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri- Boy Teşkilâtı-Destanları* (İlâvelerle 3. Baskı), İstanbul: Ana.
- SÜMER, Faruk (1992) *Çepniler: Anadolu'nun Bir Türk Yurdu Hâline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- SÜMER, Faruk (1994). "XIX. Yüzyılda Çukurova'da İctimaî Hayat", *VII. CIÉPO Sempozyumu'ndan ayrı basım*, Ankara: TTK: 231-235.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989) *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken.
- VARDAR, Berke (1998) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (2. Basım), İstanbul: ABC.

- YALGIN (YALMAN), Ali Rıza (1993a) *Cenupta Türkmen Oymakları I*. (Haz. Sabahat Emir), İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- YALGIN (YALMAN), Ali Rıza (1993b) *Cenupta Türkmen Oymakları II*, (Haz. Sabahat Emir), İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- YILDIRIM, Faruk (1997) "Çukurova'nın XIX. Yüzyıldaki Etnik Yapısı Üzerine Bazı Tespitler." **Bütün Yönleriyle Ziya Paşa ve Çukurova Sempozyumuna sunulan tebliğ**, 8 Mart 1997, Adana.
- YILDIRIM, Faruk (1999a) *Çukurova Ağızları -Adana ve Osmaniye İlleri-*, *Yayımlanmamış doktora tezi*, 2 cilt, Adana: Çukurova Üniversitesi.
- YILDIRIM, Faruk (1999b) "Çukurova Ağızlarında Ünlü Göçüşmesi," *3.Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana: Adana Valiliği: 657-664.
- YİNANÇ, Refet (1989) *Dulkadir Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu VII. Dizi- Sayı 108.
- YÜCE, Nuri (1999) *Gerundien im Türkischen: Eine Morphologische und Syntaktische Untersuchung*, İstanbul: Simurg Türk Dilleri Araştırma Dizisi 23.